

Jacek Moskalewicz, Janusz Sierosławski

ZMIANY W KONSUMPCJI ALKOHOLU W POLSCE W LATACH 1984-89

Ogólna charakterystyka badań

Przeprowadzone w 1989 roku ogólnopolskie badania ankietowe "Wzory picia" są repliką wcześniejszych badań z 1984 roku (Moskalewicz, Sierosławski 1984). Zastosowany w 1989 roku kwestionariusz został tylko nieznacznie zmodyfikowany. Wprowadzone zmiany mają głównie charakter techniczny i nie mogły, jak się wydaje, wpłynąć na różnice w wynikach obu badań.

Zasadniczym celem badań było monitorowanie sytuacji alkoholowej w latach osiemdziesiątych. Trzeba przypomnieć, że badanie z 1984 roku realizowane było w rok po wejściu w życie ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi; kolejne badanie przeprowadzono pięć lat później, w początkach faktycznej demonopolizacji obrotu napojami alkoholowymi i szybkiej liberalizacji kontroli nad alkoholem.

Badania ankietowe realizowano metodą bezpośrednich wywiadów przeprowadzonych w wylosowanych gospodarstwach domowych. Zakładano, że odpowiedzi na pytania ankiety powinni udzielić wszyscy członkowie gospodarstwa domowego w wieku 15 lat i więcej.

Zastosowano dwa narzędzia badawcze; jedną dla całej rodziny kartę gospodarstwa domowego oraz kwestionariusz ankiety realizowanej indywidualnie z wszystkimi członkami gospodarstwa domowego. Karta gospodarstwa domowego zawierała podstawowe dane społeczno-demograficzne wszystkich domowników. Kwestionariusz ankiety składał się z kilku bloków pytań. Pierwszy dotyczył spożycia alkoholu; drugi - przebiegu socjalizacji alkoholowej; trzeci - norm

związanych z pićciem; czwarty - pozytywnych i negatywnych konsekwencji picia. W sumie kwestionariusz, nie licząc pytań metryczkowych, zawierał 94 pytania, z których stworzono skoło 300 zmiennych. W większości pytania ankiety miały charakter pytań zamkniętych lub półotwartych.

Badania terenowe przeprowadzono w ciągu trzech miesięcy; od połowy sierpnia do połowy listopada 1989 roku. Stroną organizacyjną badań zajmowali się pracownicy Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Wywiady realizowane były przez sieć ankierów Zakładu Realizacji IFiS PAN.

Do badania wylosowano 1000 gospodarstw domowych z próby-matki Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Badania przeprowadzono w 838 gospodarstwach realizując wywiady z 2753 osobami. Różnica między próbą założoną i zrealizowaną wynika z dużej liczby odmów (ankierzy mogli sięgać po adresy rezerwowe tylko w przypadku nie istniejących adresów i pustostanów).

Mimo, iż próba nie została zrealizowana w całości i do jej wykonania zabrakło 16 % to jednak struktura próby ze względu na podstawowe cechy społeczno-demograficzne nie odbiega znacznie od struktury populacji generalnej (Rocznik Statystyczny 1990). Przy weryfikacji próby wzięliśmy pod uwagę rozkład następujących cech: płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania w podziale na miasto-wieś.

Tabela 1.

Próba i populacja wg płci
(rozkład procentowy)

	próba	populacja
mężczyźni	47.0	47.9
kobiety	53.0	52.1

Różnice rozkładów procentowych w próbie i populacji są nieznaczne - poniżej jednego punkta procentowego. Można przyjąć, że próba zachowuje proporcje płci w populacji.

Porównanie próby i populacji pod względem wieku również nie wykazuje większych rozbieżności. Różnice wahają się od 0.2 do 1.4 punkta procentowego. Minimalnie niedoreprezentowani są w próbie

ludzie w przedziale wieku 20-29 lat; nieco nadreprezentowani przedstawiciele najstarszych generacji (60 i więcej). Rozkład taki mógł mieć nieznaczny wpływ na zaniżenie spożycia alkoholu w próbie w porównaniu z populacją.

Tabela 2

Próba i populacja wg wieku
(rozkład procentowy)

przedziały wieku	próba	populacja
15 -19	10.4	9.9
20 - 24	7.3	8.7
25 - 29	8.3	9.6
30 - 39	22.1	22.9
40 - 49	16.6	15.2
50 - 59	14.3	14.0
60 i więcej	21.1	19.7

Nadreprezentowani w próbie są mieszkańcy wsi, których udział wśród badanych wynosi 45 %, podczas gdy w populacji generalnej - tylko 38 %. "Nadwyżka" mieszkańców wsi w próbie wynika z tego, że respondentów wiejskich łatwiej zastać w domu, łatwiej też nakłonić ich do wyrażenia zgody na udział w badaniach.

Porównanie próby i populacji pod względem wykształcenia pokazuje na niedoreprezentowanie osób z najniższych kategorii wykształcenia.

Tabela 3

Próba i populacja wg wykształcenia (1988r.)

poziom wykształcenia	próba	populacja
podstawowe a)	42.9	45.0
ZSZ	23.0	23.7
średnie b)	26.8	24.8
wyższe	7.2	6.5

a) podstawowe + niepełne podstawowe + niepełne średnie

b) średnie + pomaturalne + niepełne wyższe

Przedstawione w tabelach różnice w rozkładach niektórych cech społeczno-demograficznych w próbie i w populacji nie przekraczają nigdy kilku punktów procentowych i jak się wydaje, nie mogły wyraźnie rzutować na wyniki badań.

Wyniki

Spożycie alkoholu w badaniu z 1989 roku oszacowano tą samą metodą co cztery lata wcześniej. Podstawą oszacowania było spożycie podczas trzech ostatnich okazji poprzedzających wywiad. Okres, w jakim miały miejsce te okazje potraktowano jako reprezentatywny dla rocznego rytmu picia respondenta. Niezależnie od mankamentów tej metody szacowania, które omówiono w raporcie sprzed pięciu lat zastosowano ją ponownie ze względów porównawczych.

Konsumpcja oszacowana w badaniach wynosiła około jednej czwartej spożycia rejestrowanego w całym roku 1989 (o ile w ogóle dane oficjalne za ten rok traktować można jako wiarygodne). Z jednej bowiem strony spadek dostaw z Polmosu kompensowany był importem prywatnym, którego rozmiary stanowią zagadkę. Z drugiej strony nie znamy też rozmiarów prywatnego eksportu polskiej wódki na targowiska Berlina, Wiednia, do Skandynawii. Przyczyny niedoszacowania konsumpcji alkoholu w badaniach ankietowych mają już obszerną literaturę (por. Jasiński 1984, 1990, Pernanen 1974, Simpura 1981, Midanik 1982). W tym badaniu dodatkowym czynnikiem był czas realizacji badań. Przypadł on na miesiące, w których konsumpcja alkoholu jest o około 25 % niższa od przeciętnej w ciągu całego roku. Pewną rolę odegrać mogła również nadreprezentacja w próbie ludzi z najmłodszych i najstarszych roczników, którzy piją o wiele mniej od przedstawicieli pozostałych grup wiekowych.

Struktura konsumpcji oszacowana w badaniach dość wiernie odpowiada strukturze odtworzonej na podstawie danych dotyczących sprzedaży napojów alkoholowych

Rozkład spożycia w badaniach z 1989 r. pokrywa się niemal idealnie z rozkładem uzyskanym 5 lat wcześniej (wykresy 1 i 2). Krzywa rozkładu ma kształt hiperboli o dużej skośności i kurtozie. Mediana w obu badaniach nie przekracza jednego litra i jest cztery

razy niższa od średniej. Średnia spożycia z roku 1989 (3.04 litra) nie różni się w sposób statystycznie istotny od średniej z 1984 (3,28 litra). Wg wyników obu badań tylko niewiele ponad 20 % konsumentów pije na poziomie wyższym niż średnia.

Tabela 4

Struktura spożycia na podstawie statystyk sprzedaży w 1988r. oraz na podstawie badań ankietowych (1989)¹

	statystyka sprzedaży	badania ankietowe
napoje spirytusowe	67.5%	70.0%
wino	14.2	13.5%
piwo	18.3%	16.5%

Brak istotnych różnic w dystrybucji spożycia i w średniej konsumpcji nie musi oznaczać, że w okresie dzielącym oba badania nie miały w konsumpcji alkoholu miejsca żadne zmiany.

Pierwszą, najbardziej rzucającą się w oczy zmianą jest wzrost odsetka abstynentów, których w badaniach zdefiniowano jako ludzi niepijących żadnych napoi alkoholowych w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających wywiad. W latach 1984-1989 proporcja abstynentów zwiększyła się z 25.8 % do 32.8 %. Jeśli nie mamy tu do czynienia z artefaktem, oznacza to podtrzymanie trendu obserwowanego od początku lat 60-tych a polegającego na stałym

Tabela 5

Odsetki abstynentów wśród mężczyzn i kobiet w badaniach 1984 i 1989

	1984	1989
mężczyźni	12.6	18.9
kobiety	33.3	43.1

¹ Porównania dokonano z 1988r, bowiem dane z 1989 wydają się mniej rzetelne - Moskalewicz 1991

W kategoriach bezwzględnych odsetek abstynentów wzrósł bardziej wśród kobiet (7.8 punktów procentowych), w kategoriach relatywnych - wśród mężczyzn (odsetek wzrósł o połowę). W analizie wyników badań z 1984 r. sygnalizowaliśmy peryferyjne położenie abstynentów w strukturze społecznej (Moskalewicz J., Sierosławski J. 1985). Wyniki badań z 1989 r. pokazują na ugruntowanie się tego zjawiska. Mimo nierównomiernego powiększania się proporcji abstynentów w poszczególnych kategoriach, ogólny obraz jest podobny.

Tabela 6

Odsetki abstynentów w różnych kategoriach wieku w badaniach 1984 i 1989r.

	1984			1989		
	M	K	Og	M	K	Og
15-19	49.0	56.2	52.9	45.4	62.3	54.1
20-24	11.0	19.2	15.8	14.5	29.1	21.9
25-29	3.0	18.5	10.8	7.0	17.6	12.4
30-39	2.0	16.4	9.4	5.2	19.9	12.7
40-49	4.1	25.2	14.8	9.7	29.6	20.9
50-59	10.2	35.1	23.2	14.5	47.2	29.9
60 i więcej	26.8	67.7	23.2	39.2	77.2	29.9

Największy bezwzględny przyrost odsetka niepijących nastąpił w przypadku mężczyzn w najstarszej kategorii wiekowej, w przypadku kobiet w kategoriach 50-59 lat oraz 60 i więcej. Spadek proporcji niepijących odnotowano u najmłodszych mężczyzn i u kobiet w wieku 25-29 lat, jednak na tyle mały, że właściwie należy tu mówić o stabilizacji.

W obu badaniach, we wszystkich grupach wieku spotykamy znacznie więcej abstynentów wśród kobiet, niż wśród mężczyzn. Różnice te są szczególnie duże w najstarszych grupach wieku. W 1989 r., w porównaniu z 1984 r. uległy one zwiększeniu w kategoriach wiekowych do 24 lat i powyżej 50 lat. W przedziale 25-49 lat różnice te zmniejszyły się bądź pozostały bez zmian. W efekcie, jak się wydaje abstynencja ugruntowuje swoje pozycje przede wszystkim wśród kobiet - najmłodszych i najstarszych.

Tabela 7

Odsetki abstynentów w różnych kategoriach wykształcenia
w badaniach 1984 i 1989

	1984			1989		
	M	K	Og	M	K	Og
podstawowe i poniżej zasadnicze	20.3	49.4	37.3	31.1	64.2	49.8
zawodowe	7.4	24.6	13.9	9.8	34.9	19.8
średnie	6.4	18.7	13.6	11.8	20.8	17.2
wyższe	5.2	14.8	9.8	8.9	18.9	13.7

Wzrost odsetka abstynentów odnotowano na wszystkich poziomach wykształcenia. W kategoriach bezwzględnych najwyższy był on wśród kobiet z wykształceniem podstawowym i niższym a potem zasadniczym zawodowym. Wśród mężczyzn najwięcej abstynentów przybyło też w najniższej kategorii wykształcenia a następnie na poziomie wykształcenia średniego. W efekcie w 1989 r., w stosunku do 1984 r., wśród mężczyzn powiększył się dystans w rozpowszechnieniu abstynencji między najniższą kategorią wykształcenia a pozostałymi. Wśród kobiet, dzięki znacznemu zwiększeniu się odsetka abstynentów w kategorii wykształcenia - zasadnicze zawodowe, powstała sytuacja w miarę równomiernego spadku, wraz ze wzrostem wykształcenia, rozpowszechnienia abstynencji. Najwyższe relatywne różnice między kobietami i mężczyznami wystąpiły wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, niemal brak różnic zanotowano w kategorii wykształcenia średniego.

Wzrost rozpowszechnienia abstynencji zaobserwowano we wszystkich grupach społeczno-zawodowych, poza rolnikami indywidualnymi, przy czym największy był on wśród robotników - nastąpiło podwojenie odsetka abstynentów.

Nie zaobserwowano różnic w kierunku i nasileniu zmian w rozpowszechnieniu abstynencji między miastem a wsią.

Szukając różnic w konsumpcji alkoholu, jakie mogły zająć w ciągu

pięciu lat, podzieliliśmy respondentów pijących na trzy grupy. Zasada podziału była taka sama jak w badaniach z 1984 roku.

1. Do pierwszej grupy - "mało pijących" zaliczono respondentów, których spożycie nie przekroczyło 1 litra rocznie.

2. Do drugiej - "średnio pijących" weszli respondenci, których konsumpcja roczna koncentrowała się wokół średniej i zamykała się w przedziale od 1 do 5 litrów.

3. Pozostałych, których konsumpcja przekraczała 5 litrów zaliczono do kategorii "dużo pijących".

Zestawienie tak skategoryzowanych rozkładów spożycia przedstawia tabela 8.

Tabela 8

Skategoryzowany rozkład spożycia (odsetki)

	1984			1989		
	Og	M	K	Og	M	K
Mało pijący	54.2	34.6	77.4	57.1	40.7	77.7
Średnio pijący	32.1	42.6	19.6	30.2	39.0	19.2
Dużo pijący	13.7	22.8	3.0	12.7	20.3	3.1
Średnia spożycia		5.17	1.06		4.67	1.00

Okazuje się, że druga połowa lat osiemdziesiątych przyniosła pewne zmiany w rozkładzie spożycia, które uwidaczniały się dopiero przy bardziej szczegółowej analizie. Wzrosła proporcja ludzi wypijających małe ilości alkoholu, zmniejszył się odsetek dużo i średnio pijących. Na zmiany te "zapracowali" głównie mężczyźni. Odsetki kobiet w poszczególnych kategoriach konsumentów nawet nie drgnęły. Nie zmieniła się też średnia spożycia dla kobiet, podczas gdy dla mężczyzn spadła o pół litra czystego alkoholu. W rezultacie nastąpiło niewielkie zmniejszenie różnicy w spożyciu alkoholu między kobietami a mężczyznami, co odbija daleki jeszcze od zakończenia proces upodabniania się stylów konsumpcji obu płci.

Proces ten ogranicza się głównie do miast; na wsi różnica w poziomach konsumpcji obu płci jest podobna. (patrz tabela 9).

Tabela 9

Spżycie alkoholu wg płci i miejsca zamieszkania
(litry 100% alkohol)

		Średnie spżycie	
		1984	1989
miasto	Mężczyźni	5.74	4.05
	Kobiety	1.24	1.07
wieś	Mężczyźni	4.39	5.48
	Kobiety	0.75	0.88

W roku 1984 w miastach mężczyźni wypijali średnio prawie pięć razy więcej niż kobiety; w roku 1989 już tylko cztery razy więcej. Na wsi zarówno w 1984 r. jak i w 1989 r. średnia dla mężczyzn jest sześć razy większa niż dla kobiet.

Duże zróżnicowanie konsumpcji obserwuje się także w różnych kategoriach wieku. Rozkład spżycia wg wieku w wielkim skrócie odzwierciedla biografię alkoholową przeciętnego Polaka. Pierwsze lata picia, okres nastoletni znamionuje relatywnie niska konsumpcja, kilkakrotnie niższa niż w następnych grupach wieku. Stosunkowo wysokie spżycie utrzymuje się przez cały okres aktywności zawodowej. Dopiero pod koniec tego okresu, po pięćdziesiątce spżycie spada, aby ulec gwałtownemu obniżeniu w wieku emerytalnym.

Porównując oba badania dostrzec można zmiany w rozkładzie spżycia wg wieku (tabela 10).

W ciągu pięciu lat dzielących oba badania różnice między spżyciem nastolatków a konsumpcją dorosłych wyraźnie wzrosły. Równocześnie znalazło zróżnicowanie spżycia wśród dorosłych. W roku 1984 szczyt konsumpcji przypadał na wiek 25-29 lat; w pięć lat później "dorosły" poziom konsumpcji obserwuje się już w grupie 20-24 lata. Wzrost spżycia w tej grupie kontrastuje z jego spadkiem wśród najmłodszych (15-19 lat). Obserwacje tą potwierdzają dane nt. spżyciaw wśród uczniów i studentów. Wśród uczniów konsumpcja spadła o blisko 20 %; w grupie studentów wzrosła prawie dwukrotnie.

Tabela 10

Średnie roczne spożycie alkoholu wg wieku i płci
(litry 100% alkohol)

Wiek	Mężczyźni	
	1984	1989
15 - 19	1.96	1.45
20 - 24	5.34	5.14
25 - 29	6.37	5.30
30 - 39	5.84	5.17
40 - 49	5.81	6.42
50 - 59	5.56	4.51
60 i więcej	2.59	2.72

Wiek	Kobiety	
	1984	1989
15 - 19	0.72	0.46
20 - 24	0.94	1.50
25 - 29	1.48	1.20
30 - 39	1.16	1.09
40 - 49	1.35	0.86
50 - 59	0.85	1.04
60 i więcej	0.43	0.60

Ważnym czynnikiem różnicującym style życia i wzory konsumpcji jest pozycja społeczna, której dobrymi wskaźnikami w warunkach polskich są wykształcenie i miejsce w strukturze zawodowej. W badaniach z 1984 r. zanotowaliśmy pewne różnice w średnim spożyciu w zależności od wykształcenia badanych. Najwyższa średnia wystąpiła u ludzi z wykształceniem zasadniczym zawodowym (3.99 l); najniższa wśród osób z wyższym wykształceniem (2.52 l). Różnice te pogłębiły się w ciągu pięciu lat dzielących oba badania. Spożycie

spadło nie tylko w grupie osób z wyższym wykształceniem ale również wśród osób ze średnim, wzrosło natomiast w kategorii osób z wykształceniem podstawowym. Zmiany te dotyczą właściwie tylko mężczyzn. Wśród kobiet rozkład spożycia nie uległ większym zmianom. W rezultacie co pokazuje tabela 11, nastąpiło istotne zmniejszenie różnic w spożyciu między kobietami i mężczyznami reprezentującymi wyższy i średni poziom wykształcenia.

Tabela 11

Zróżnicowanie średniego rocznego spożycia wg płci
w różnych kategoriach wykształcenia

Wykształcenie	Stosunek średniej spożycia mężczyzn do średniej spożycia kobiet	
	1984	1989
Podstawowe	5.2	5.8
zasadnicze-zawodowe	5.6	8.1
Średnie	4.6	3.1
Wyższe	3.0	2.5

Dalszych informacji na temat zróżnicowania spożycia alkoholu w różnych segmentach struktury społecznej dostarcza przegląd średniej konsumpcji w różnych kategoriach zawodowych.

Tabela 12

Średnie roczne spożycie w różnych grupach zawodowych
(litry 100% alc)

Kategoria zawodowa	1984	1989
rolnicy indywidualni	2.84	3.61
rolnicy niewykwalifikowani	6.92	5.09
robotnicy wykwalifikowani	4.55	4.38
pracownicy umysłowi bez wyższego wykształcenia	2.54	2.14
pracownicy umysłowi z wyższym wykształceniem	2.66	1.85
rzemieślnicy, właściciele sklepów i.t.p.	4.68	7.57

W 1984 roku najwyższe spożycie notowano wśród robotników niewykwalifikowanych, najmniejsze wśród pracowników umysłowych. W 1989 roku najwięcej pili rzemieślnicy, których spożycie zwiększyło się o 60 %. Wzrosło również spożycie rolników indywidualnych. We wszystkich innych kategoriach nastąpił spadek spożycia, przy czym największy wśród pracowników umysłowych z wyższym wykształceniem oraz robotników niewykwalifikowanych. Inaczej mówiąc, wzrost obserwuje się w sektorze prywatnym, spadek zaś u pracowników najemnych, którzy silniej odczuwają skutki kryzysu gospodarczego. Ten zdawałoby się klarowny obraz ulega zakłóceniu po uwzględnieniu w analizie płci badanych.

Okazuje się, że w kategoriach pracowników umysłowych z wyższym wykształceniem oraz robotników niewykwalifikowanych, a więc tam, gdzie spożycie spadło najbardziej, kobiety zwiększyły swoją konsumpcję. Widać to szczególnie wyraźnie w przypadku kobiet pracownic umysłowych z wyższym wykształceniem, które jeszcze w 1984 roku piły ponad trzy razy mniej niż mężczyźni, a obecnie już tylko niespełna dwukrotnie mniej.

Największe zmiany w dystrybucji spożycia zaszły między wsią a miastem (tabela 13).

Tabela 13

Spożycie alkoholu a miejsce zamieszkania
(średnie w litrach 100% alkoholu)

	1984			1989		
	Og	M	K	Og	M	K
Miasto	3.58	5.74	1.24	2.67	4.05	1.07
Wieś	2.83	4.39	0.75	3.56	5.48	0.88

W 1984 roku mieszkańcy wsi wypijali średnio około 0,7 l mniej niż mieszkańcy miast. W pięć lat później sytuacja uległa odwróceniu. Na wsi pije się o ponad 1 litr więcej, na co złożyły się głównie dwa procesy: wzrost konsumpcji mężczyzn mieszkających na wsi i spadek u mężczyzn z miast. Również w tym przypadku kobiety okazały się

mniej skłonne do zmiany. Kobiety ze wsi w dalszym ciągu pozostają w tyle za mieszkankami miast, chociaż dzielący je dystans uległ zmniejszeniu.

Dotychczas opisując konsumpcję alkoholu posługiwaliśmy się swojego rodzaju agregatem, jakim jest średnie spożycie w ciągu całego roku. Analiza tych danych nie pozwala na głębszą charakterystykę wzorów picia, na określenie na ile rozpowszechnione jest u nas picie "do upicia się", picie "aby sobie podchmieleć" czy wreszcie picie stosunkowo niewielkich ilości alkoholu.

Bardziej precyzyjny obraz uzyskać można badając poziom konsumpcji podczas ostatniego przed wywiadem picia. Dla uproszczenia analizy przyjęliśmy, że wypicie jednorazowo dziesięciu lub więcej centylitrów czystego alkoholu świadczy o wysokiej intoksykacji, spożycie od 4,0 do 9,9 cl jest wskaźnikiem średniej intoksykacji, a poniżej 4 cl - braku intoksykacji.

Tabela 14

Poziom intoksykacji w czasie ostatniej okazji
(odsetki)

Intoksykacja (w 100% alc)	1984	1989
Brak (poniżej 4 cl)	41.1	41.2
Średnia (od 4.0 - 9.9 cl)	30.7	33.5
Wysoka (10 i więcej cl)	28.2	25.2

Zarówno w 1989 roku, jak i pięć lat wcześniej próg nietrzeźwości w trakcie ostatniej przed badaniem okazji przekroczyło blisko 60 % respondentów. Spadła nieco frakcja osób osiągających wysoki poziom intoksykacji z 28 % do 25 %. Trzeba dodać, że blisko 8 % respondentów w obu badaniach wypilo podczas ostatniej okazji co najmniej 20 cl czystego alkoholu tzn. przykładowo pół litra wódki. Przedstawiony w tabeli rozkład nie oznacza, że aż ponad 40 % badanych nigdy nie przekracza progu nietrzeźwości. Przy zestawieniu wszystkich przypadków intoksykacji z trzech okazji, o które pytaliśmy w ankiecie okazuje się, że tylko niewiele ponad 20 % badanych nie przekroczyło w tym czasie ani razu progu nietrzeź-

wości, to znaczy nie przekroczyło 4 cl czystego alkoholu. Notuje się tu duże różnice między kobietami i mężczyznami. W 1989 roku około 40 % kobiet i 10 % mężczyzn nie przekroczyło progu nietrzeźwości. W ciągu pięciu lat jednak odsetek mężczyzn pijących nieznaczne ilości alkoholu zwiększył się o trzy punkty procentowe, co oznacza pewne ograniczenie rozpowszechnienia nietrzeźwości wśród mężczyzn.

Ze względów epidemiologicznych szczególnie interesująca jest frakcja osób, które w ciągu wszystkich trzech badanych okazji osiągnęły stan wysokiej intoksykacji. Ponieważ składa się ona w 90 % z mężczyzn, w dalszej analizie pominiemy kobiety. Stanowi ona w obu badaniach nieco ponad 20 % pijących mężczyzn. W 1984 roku osoby osiągające przy każdej okazji stan wysokiej intoksykacji rekrutowały się głównie z miasta, w 1989 - ze wsi.

Tabela 15

Osoby spożywające jednorazowo co najmniej 10 cl 100% alc przy każdej z trzech badanych okazji wg miejsca zamieszkania (odsetki)

	1984	1989
Miasto	24.5	15.6
Wieś	19.3	27.1

Najwyraźniej zmniejszył się udział omawianej grupy wśród młodszych roczników wieku, tzn. od 15 do 29 lat i wśród osób z wykształceniem średnim i wyższym. Trudno powiedzieć czy ta korzystna tendencja wynika ze szczególnej otwartości młodych, wykształconych mężczyzn na nowe, "zdrowe" style życia lansowane na Zachodzie, czy też wiąże się z ich relatywnie gorszą sytuacją finansową.

Podsumowanie

Podsumowując przeprowadzone analizy trzeba jeszcze raz powiedzieć, że w drugiej połowie lat osiemdziesiątych, na poziomie całej populacji, nie zaobserwowano istotnych statystycznie zmian w spo-

życiu. Ta pozorna stabilizacja maskuje dość burzliwe zmiany w konsumpcji poszczególnych grup społeczno-demograficznych.

Do najważniejszych zmian zaliczyć trzeba wyraźny spadek konsumpcji w mieście i wzrost na wsi. Towarzyszy temu spadek spożycia wśród pracowników najemnych (robotnicy, urzędnicy) i wzrost w sektorze prywatnym (rolnicy, rzemieślnicy, właściciele sklepów itp.).

Zmniejsza się dystans w spożyciu dzielący kobiety i mężczyzn. Proces ten ogranicza się jednak do ludności miejskiej zwłaszcza z wyższych kategorii wykształcenia.

Zanotowano sygnały odchodzenia od modelu znacznego spożycia jednorazowego prowadzącego do wysokiej intoksykacji. dotyczy to ludzi młodych oraz należących do wyższych kategorii wykształcenia.

Potwierdza się, obserwowana już wcześniej, tendencja wzrostu liczby abstynentów. Nadal niepijący lokują się na peryferiach struktury społecznej i demograficznej.

Changes in alcohol consumption in Poland in the years 1984-1989

Two nation-wide surveys on drinking practices of the population aged 15+ are compared and then discussed. At the aggregate level no significant changes in alcohol consumption were detected between 1984 and 1989. This stabilization, however, hides turbulent transformations of drinking in different social and demographic segments of the population.

A most important trend is a decrease of consumption among town-dwellers and its rise in the villages. This is associated by lowering alcohol intake among those employed (workers, white collars) and growth of consumption in private sector (individual farmers, craftsmen, shop owners et cetera).

A gap between male and female drinking has been narrowed with special impetus in people of university education inhabiting big cities.

Per session consumption tends to decrease especially among younger generation with a better educational background.

A continuous, light growth of abstaining population has been confirmed again in this study. Abstainers, however, occupy peripheral positions in social and demographic structure of the society.

It can be argued that changes in alcohol consumption reflect, and are influenced by, more general trends in lifestyles and economic situation of different social and occupational groups.

Bibliografia

- 1. Jasiński J. *Badania ankietowe nad spożyciem alkoholu w Polsce w 1980 roku*, Warszawa 1984.
- 2. Jasiński J. *Podstawowe problemy metodologiczne badań nad spożyciem alkoholu przeprowadzanych w populacji generalnej*. Alkoholizm i Narkomania, Zima 1990.
- 3. Midanik L. *The Validity of Self-Reported Alcohol Consumption and Alcohol Problems: A Literature Review*. British Journal of Addiction, vol. 77, 1982.
- 4. Moskalewicz J., *Czy zbliżamy się do dziewięciu litrów? Kwestia alkoholu w latach 1989 - 1990*. Problemy alkoholizmu Nr 9 (426), wrzesień 1991.
- 5. Moskalewicz J., Sierosławski J. *Wzory picia 1984 - Maszynopis*, IPiN.
- 6. Moskalewicz J., Sierosławski J. *Abstynenci - niewidoczny tłum*. Referat wygłoszony na XXXVI Konferencji Psychiatrów Polskich i Czechosłowackich, Kraków 1985. Maszynopis w IPiN.
- 7. Moskalewicz J., Sierosławski J. *Zróżnicowanie spożycia alkoholu w Polsce w latach osiemdziesiątych*. Problemy Medycyny Społecznej No 8. Warszawa 1986.
- 8. Pernanen K. *Validity of Survey Data on Alcohol Use*. In: Gibbins R. J., Israd Y., Kalant H., Popham R. E., Schmidt N., Smart R. G. (eds): *Research Advances in Alcohol and Drug Problems*. Vol. I. New York, London, Sydney, Toronto 1974.
- 9. *Rocznik Statystyczny GUS 1990 r.*
- 10. Simpura J. *Scandinavian drinking survey: construction of indices of alcohol intake*. SIFA mimeographed series No 46, Oslo 1981.
- 11. Zieliński A. *Wzory picia alkoholu w Polsce*. Alkoholizm i Narkomania, Jesień 1988.